

דף הרחבות לנושא –

הלכות בישול – (שיעור 11)

אמצעי בישול וחימום שונים

יחידה מספר 23

❖ דיונו של המהרש"ל

המהרש"ל הציע שחז"ל גזרו ואסרו בישול בתולדות חמה אטו תולדות האור מאחת משתי הסיבות –

שו"ת מהרש"ל סימן סא

1. לא אסר ... תולדות חמה אלא משום גזירה אטו תולדות האור, דהיינו ... מאן דחזי סבר תולדות אור הוא, והוחם סודר זו אצל האש
2. (או) ... מפרש גזירה משום תולדות האור ... רצונם לומר – מאן דחזי שמותר תולדות חמה, יאמר דתולדות האור נמי שרי, דלענין תולדה סבירא ליה להוראה שאין לחלק ביניהן, דסוף סוף שניהן הוחמו על ידי דבר אחר, ותולדת בישול הוא

לפי האפשרות הראשונה, סביר שאנשים יבינו שיש הבדל בין תולדות האור לבין תולדות חמה. אך למעשה אין דרך לזהות האם האוכל התחמם מהאור או מהחמה, ולכן צריך לגזור. לפי האפשרות השנייה יתכן שאדם יבין שיש הבדל בין החמה ובין האור, אך אם נתיר תולדה של אחד מהם, סביר שיבין שאין איסור בתולדתו של השני. לכן אם יראה שמותר לבשל בתולדות חמה, יניח שמותר לבשל בתולדה של מקור חום, ויתיר שימוש בתולדות האור.

הנפקא מינה בין האפשרויות – דבר שגם בהעדר השמש והאש ברור לעין כל שהתחמם מהשמש. לפי האפשרות הראשונה אין צורך לגזור, מפני שהרואה מבחין שמדובר בתולדות חמה (אי אפשר לומר ש'סבר תולדות אור הוא). לפי האפשרות השנייה ידענו שמדובר בתולדות חמה איננה פותרת את הבעיה, שהרי סופו לחשוב שמותר לבשל בעזרת תולדות של מקור חום.

המהרש"ל הוכיח שרוב הראשונים למדו כאפשרות הראשונה. דוגמא בולטת היא דברי רש"י –

רש"י מסכת שבת דף לט עמוד א

אטו תולדות האור - דמאן דחזי סבר דתולדות האור נינהו
בלשון רש"י מפורש שמדובר בחשש הראשון.
לאור זאת פסק המהרש"ל –

שו"ת מהרש"ל סימן סא

תולדות חמה כי האי גוונא (כלומר) – שהרואה ודאי יחשוב שהתחמם (מהשמש) – שרי, וכן הלכה מסקנה דמילתא לגלגל על גג רותח בלא עפר שרי

החולקים על המהרש"ל יכולים לטעון שגם אם טעם הגזירה הוא מפני החשש שהרואה לא יזהה האם התולדה התחממה מהאש או מהחמה, גדל הגזירה אוסר בישול בעזרת כל תולדת חמה, כך חז"ל הגדירו את הגזירה, גם אם יש תולדות שלא היה הכרח לגזור עליהם בהתחשב בטעם הגזירה.

❖ רקע על פסיק רישא בדרבנן (בקצרה)

סוגיית פסיק רישא, ופסיק רישא בדרבנן, ארוכה ורחבה, בע"ה נלמד אותה לעומקה בהזדמנות קרובה. נביא רק את המקורות המרכזיים שעסקו ישירות בשאלה האם יש לאסור פסיק רישא באיסור דרבנן. רבי יהודה ורבי שמעון נחלקו במספר מקומות בתלמוד אם 'דבר שאינו מתכוון' מותר או אסור. כלומר - אם מותר לעשות בשבת פעולה המותרת במידה ועשויה להתלוות אליה תוצאה אסורה. ברם במידה והתוצאה האסורה, בהכרח תתלווה לפעולה המותרת, זה נקרא 'פסיק רישא', ובמצבים אלו מוסכם שאסור. (מקור המושג הוא 'פסיק רישא (או - רישיה) ולא ימות?', כלומר - כוונת האדם היא לחתוך את ראש התרנגולת בלבד. אך המוות הוא תוצאה שבהכרח תתלווה אליה, על כן החותך לא יכול לטעון שהיה מעוניין רק בראש, שכן המציאות עונה כנגדו 'פסיק רישיה (תחתוך את ראשו) ולא ימות?!').

האם פסיק רישא אסור גם באיסורי שבת מדרבנן?
תוספות במסכת פסחים מציעים כמה אפשרויות מדוע רבי שמעון התיר במקרה המוצג בגמרא, שנראה כמו מקרה של 'פסיק רישא'. אחת ההצעות -

תוספות מסכת פסחים דף כה עמוד ב

וליכא למימר דאפילו בפסיק רישיה שרי הכא רבי שמעון משום דהכא מיירי בגרירה דכלים דליכא אלא איסורא דרבנן, שהוא חופר כלאחר יד כדאמר בבמה מדליקין (שבת כט), דהא בשמעתא מייתי עלה מידי דאורייתא

לדעת תוספות אין לומר שרבי שמעון מתיר במקרה המדובר למרות היותו 'פסיק רישא' בגלל שהוא דרבנן, הסיבה שאין לומר כך היא שמההקשר עולה שמדובר במלאכות האסורות מדאורייתא.
שימו לב – לא נאמר כאן שפסיק רישא בדרבנן אסור. נאמר שהמקרה המוצג בגמרא הוא לא כזה. אך משמע מדברי התוספות שעקרונית פסיק רישא בדרבנן מותר!
ניתן להסיק אחת משתי מסקנות –

א. שתוספות פסקו שפסיק רישא בדרבנן מותר, אך מעירים שבמקרה הנדון בגמרא לא מדובר על כך.
ב. תוספות הציעו שפסיק רישא בדרבנן מותר רק כדי לפתור את הבעיה בסוגיה. מכיוון שזה לא פותר את הבעיה, אין הצדקה לפסוק שפסיק רישא בדרבנן מותר.
הרא"ש באותה סוגיה כתב –

רא"ש מסכת פסחים פרק ב סימן ב

פסיק רישיה הוי כמתכוין בכל איסורי דאורייתא

מדוע הרא"ש כתב 'בכל איסורי דאורייתא'? ניתן להציע שתי אפשרויות –
א. הרא"ש רומז לכך שהדברים נכונים ביחס לאיסורי דאורייתא, לא איסורי דרבנן.
ב. הכוונה היא שהמושג של 'פסיק רישא' תקף גם ליתר איסורי תורה, ולא רק לשבת.

בתרומת הדשן פסק –

תרומת הדשן סימן סד

אפילו אי פסיק רישיה הוא שרי, באיסור דרבנן יש לחלק בין מתכוין גמור, לפסיק רישיה
אך המגן אברהם חלק עליו –

מגן אברהם סימן שיד ס"ק ה

מה שכתב (תרומת הדשן) להתיר פסיק רישיה במילי דרבנן, וכן כתב שוב סימן סו, צריך עיון, דב(שולחן ערוך) סימן שט"ז סעיף ד איתא בהדיא דאסור, וכן משמע סימן של"ז סעיף א וסוף סעיף ב ע"ש.
ואף שהתוספות פסחים דף כ"ה כתבו דשרי ע"ש, היינו בדרך 'אין לומר', אבל לפי האמת אסור.
ואף שהרא"ש בפסחים כתב דפסיק רישיה אסור בכל מידי דאורייתא נ"ל דנקטה משום שאר איסורים ע"ש,
אבל לכ"ע פסיק רישיה אפילו במילי דרבנן אסור

המגן אברהם הסביר את דברי התוספות ואת דברי הרא"ש כאפשרות השניה שהצענו (על כל אחד מהראשונים הללו בהתאמה), ומסיק להלכה ש'פסיק רישא' אסור לא רק במלאכות שבת דאורייתא, אלא גם באיסורי דרבנן.

המגן אברהם כתב שהשולחן ערוך פסק בסימן שט"ז שפסיק רישא אסור בדרבנן. הנושא הנדון הוא סגירת קופסה שבהכרח תצוד זבובים. מכיוון שאין שימוש בזבובים, איסור צידתם בשבת הוא מדרבנן. כוונת האדם היא לסגור את הקופסה, לא לצוד את הזבובים. אך 'פסיק רישא' שהזבובים יכלאו בקופסה! מכך שהשולחן ערוך אסר הסיק המגן אברהם שהוא אוסר פסיק רישא בדרבנן. הרב עובדיה הפנה לכמה אחרונים שהפנו את הלומדים למקור האיסור בבית יוסף -

בית יוסף אורח חיים סימן שטז לסעיף ד

כתב בעל התרומות – אסור לנעול בשבת תיבה שיש בה זבובים, אלא יתן סכין או דבר שמפסיק בין הכסוי לתיבה בענין שיוכלו לצאת משם איכא למדחינהו ... לא אסר רבי שמעון לפרוס מחצלת על הכוורת בפסיק רישיה אלא בדבורים, שבמינן ניצוד, אבל זבובים, שאין במינן ניצוד, כל שאינו מתכוין – שרי, ואף על גב דפסיק רישיה הוא. ומכל מקום כיון דנפק מפומיה דבעל התרומה, וכתבו המרדכי, ולא חזינן מאן דאיפליג עליה, מי יקל ראשו שלא לחוש לדבריהם?

הבית יוסף הביא את דברי בעל התרומות, וכתב שיש לדחותם, אלא שלמעשה לא רצה להקל במקום שבעל התרומות אסר במפורש. מכאן הסיקו הפוסקים החולקים על המגן אברהם שדווקא מכאן ראיה, שמעיקר הדין פסיק רישא בדרבנן מותר! וכך פסק הרב עובדיה (יביע אומר ד אורח חיים לד) ועוד רבים (עיין שם שפירט באריכות אחרונים ופוסקים לשני הצדדים).

❖ הרחבות – הערה, על דוד השמש המודרני

בשיעור עסקנו בהיתר שימוש בדוד שמש בשבת. דוד השמש הנדון הוא דוד השמש שעסקו בו הפוסקים. המאפיין החשוב מבחינתנו הוא שמה שמחמם את המים הוא הקולטים (וכפי שאמרנו, יתכן שבכניסת מים למערכת הם באים במגע עם המים שכבר התחממו מהשמש, אך המערכת לא מיועדת לחימום באופן זה). בימינו התחדש דוד שמש מהסוג של 'מערכת סגורה'. המאפיין את המערכת הזאת הוא שמי הצריכה אינם עוברים לקולט עצמו, אלא נשארים בדוד הצריכה, ומתחממים רק בו. בתוך הדוד עובר צינור מפותל שבו זורמים מים שהתחממו בקולטים. צינור זה נכנס מהקולט לחלקו העליון של הדוד ויוצא בתחתיתו שוב לקולט.

בשיעור התרנו את השימוש בדוד שמש משתי סיבות – א. יש להבחין בין מה שהתחמם על ידי השמש באופן מובהק. ב. אין למשתמש כוונה לערבב את המים החמים בקרים, זה גם לא משפיע משמעותית על התוצאה, מכיוון שגם אם לא יתחממו מהמים שבדוד, המים החדשים יתחממו מהקולטים. על פניו השיקול השני לא קיים בדוד עם מערכת סגורה, שהטכנולוגיה שלה מיועדת לחמם את המים החדשים בעזרת המים שהתחממו. מצד אחד, עדיין מדובר על פסיק רישא בדרבנן. מצד שני, אי אפשר לומר שלא איכפת לו, כאשר המערכת הותקנה כך במיוחד. טעם נוסף להקל עולה מדברי ה'אור-שמח' –

אור שמח הלכות שבת פרק ט הלכה ב

אף על גב דתולדה ראשונה הבאה מן האש חייב אם מבשל, מכל מקום על תולדה של התולדה, כמו דבר שנתחמם במים שהוחמו מן האש, כגון ברזל שבא בקדירה חמין ונתחמם, תו אי צלה בו ביצה פטור, דהוי תולדה דתולדה, וכמו שכתב רש"י לא חשיב כמו גוף הדבר כן תולדת תולדת האש לפי רחוק יחוסה אצל האש נפקע ממנה שם האש, והוי חומה כחוס טבעי שאינו מסיבת האש

חידוש גדול יש בדברי האור שמח. מדבריו עולה שאמנם אסור לבשל בתולדות חמה. אך תולדות-תולדות חמה מותר. במערכת הסגורה, המים העוברים בצינורות מחממים את הצינורות שמחממים את המים החדשים שנכנסו. אמנם דברי האור-שמח אינם מוסכמים על כל הפוסקים, אך בצירוף הסברות האחרות נראה שיש על מי לסמוך להיתר גם את הדוד מהסוג הזה.

❖ ביאור נוסף של ה'אגלי טל'

בשיעור הובאו מספר ביאורים של הפוסקים בהסבר מדוע הבישול בשמש מותר בשבת. הובא שם ביאורו של ה'אגלי טל', שכתב שיש הבדל בין איכות שבח העצים בתבשיל מאיכות השמש. אך במקום אחר האגלי טל הסביר באופן נוסף, והביא את הסברא הזו גם בשו"ת אבני נזר¹ –

שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן קנט אות כב

הרי במבשל בחמה דמותר אפילו לכתחילה פרש"י (דף ל"ט ע"א) משום דאין דרך בישולו בכך. וקשה כנ"ל, וצריך לומר כיון שמתבשל מאליו אחר כך שלא על ידי מעשיו לא גזרו בכלאחר יד [שבת קא. וע"ע באג"ט מ' אופה ס"ק מ"ד אות א']:

שאלתנו היא – מדוע הבישול בחמה מותר מפני השינוי שבו, כאשר ברוב המלאכות מה שנעשה בשינוי נאסר לפחות מדרבנן!

על כך הסביר באבני נזר – יש כאן מלאכה שנעשית בשינוי, אך גם לא בידיים. הבישול נעשה בשמש, שזהו שינוי. והבישול נעשה על ידי הנחה בשמש, והשמש היא זו שפועלת. יש חידוש בעצם זה שמייחסים את הבישול למעשה האדם, כאשר הבישול נעשה באופן שהאדם אינו פעיל בזמן הבישול. חידוש זה לא יכול להתחדש על דברים שאינם דרך המלאכה המקורית.

¹ הרב אברהם בורנשטיין, אב"ד, מייסד ואדמו"ר חסידות סוכטשוב בשנים ה'תרמ"ג-ה'תר"ע, חיבר את ספרו 'אגלי טל' על הלכות שבת, את השו"ת 'אבני נזר', וספרים רבים אחרים.

❖ ביטול בחמה באיסורי תורה אחרים

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן יב

אפשר דיש לדון לפי זה גם לענין חיוב חלה ואפיית מצה והגעלה וכדומה, מהדברים שצריכים דוקא אש ותולדותיה ולא חמה, דמסתבר שהוא הדין בתולדת חמה דלא מהני

בשיעור ראינו שלוש שיטות (ואולי שיטה נוספת) מדוע מותר לבשל בחמה בשבת –

- א. מבי"ט – רק הביטול שהיה במשכן נאסר בשבת.
- ב. אגלי טל – איכות הביטול שהאוכל מקבל מהחמה שונה מהאיכות שניתנת מאמצעי חימום אחרים, לכן אין זה ביטול.
- ג. גרמ"פ – לא דרך הביטול (הרב ישראלי – השמש לא נועדה לביטול).

האם הסברות הללו יכולות להיות תקפות ביחס לאיסורי תורה אחרים? לדוגמא – אסור מהתורה לבשל בשר בחלב. האם מותר לבשל בשר בחלב בעזרת השמש (איסור הביטול וההנאה בבשר וחלב הוא בנוסף לאיסור האכילה)?

לפי המבי"ט – ודאי שלא. הסברא שרק מה שנאסר במשכן היא סברא ייחודית להלכות שבת. לפי שאר הסברות ניתן להציע שהתורה לא התכוונה לביטול בחמה ביחס לאף איסור.

ספר קרית ספר (למבי"ט) הלכות שבת פרק ט הלכה ב-ג

בביטול בשר וחלב משמע ד... היא ספקא דאורייתא אי הוי ביטול או לאו

המבי"ט כתב שגם לשיטתו יש מקום להתלבט האם הגדרות הביטול של המשכן תקפות לשאר ביטול שבתורה. ובפרי חדש הסיק להלכה –

פרי חדש סימן פז ס"ק ב

בשבת לא מחייב משום מבשל, והוא הדין לעניין ביטול בשר בחלב דלא אסור מן התורה

❖ תשובת במראה הבזק – ביטול וחימום אוכל בשבת באמצעות ריאקציה כימית

במראה הבזק חלק ו תשובה מג

שאלה: יהודי מקהילתי יוצא לטיול בקיץ הקרוב לאזורים שבהם אין קהילה יהודית או אוכל כשר. הוא מצא חברה המייצרת אוכל כשר תחת השם La Briute. האוכל נמצא בקופסה סגורה, שנמצאת בתוך קופסה נוספת. לפני השימוש פותחים את הקופסה החיצונית, מוציאים את הקופסה עם האוכל, שופכים מים על טס מגנזיום, ונוצרת ריאקציה כימית שיוצרת חום. מכניסים את הקופסה עם האוכל לתוך הקופסה החיצונית. החום שנוצר מחמם את האוכל ומכין אותו לאכילה. האם מותר להשתמש בזה גם בשבת או ביום טוב?

תשובה: שימוש² בערכה זו עלול להיות כרוך בכמה איסורי שבת, לכן, אף שיש גם צדדים להקל בדבר (עיין באריכות בהערה 1) יש להימנע מהשימוש בה, כיוון שאין מדובר בדבר הנצרך כל-כך. אם התבשל שבערכה עדיין לא עבר

² לסוגיה עקרונית זו נדרש הרב ישראל רוזן, ראש מכון צמ"ת, עיין במאמרו הנרחב "תחומין" (ז).

בבואנו לדון במקרה שלפנינו נראה שעלינו להתייחס לשאלות הבאות:

א. ביציקת המים על המגנזיום (ויצירת חום הנגרמת ממנה) יש לדון אם –

1. עובר על איסור מבעיר.

2. עובר על איסור מבשל.

3. עובר על איסור מוליד חום.

4. עובר על איסור מוליד, שהרי כתוצאה מהריאקציה הכימית החומר המקורי הופך לחומר אחר.

5. לאחר הריאקציה תהיה הערכה אסורה בטלטול משום נולד.

6. עובר על איסור מתקן מנא (שיוצר כלי שניתן להשתמש בו לחימום)

7. יש איסור בעצם יצירת ריאקציה כימית.

אם עובר על איסור ביטול המאכל, כנגון זה שאינו מבושל באמצעות האש.

ב. התבשיל שבר, מוכן, אם שייך בהכשרתו לאכילה, איסור ביטול או מכה בפטיש, ואם התבשיל לפני חימומו הוא מוקצה.

ג. בנתנית התבשיל על גבי מקור החום, אם נחשב הדבר כנתנית לכתחילה, ואסור מצד "מחזי כמבשל", אם הוא בכלל גזירת חתיי בגחלים, ואם נחשב הדבר כהטמנה במקצת בדבר המוסיף

הבל (שאסור לדעת הש"ע).

ה. בהכנסת התבשיל בחזרה לקופסה, אם יש לחוש להטמנה (בדבר המוסיף הבל או שאינו מוסיף הבל).

ו. אם ישנו איסור הכרוך בפתיחת הקופסה.

ז. נדון עכשיו בכל סעיף משטת הסעיפים:

א. חימום טס המגנזיום:

מבעיר – כתב הרמב"ם (שבת פרק יב הל' א): "המחמם את הברזל כדי לצרפו במים, הרי זה תולדת מבעיר וחיוב". פוסקים רבים דנו בדבריו בפרט, ובדין גחלת של מתכת בכלל. עיין, בין השאר, במאמרו של מ"ר הגר"ש ישראלי "עמוד הימיני" סימן כז, וכן במאמרו של הרב הראשי לישראל לשעבר, הרב שלמה גורן "סיני" תש"ט) ובשו"ת "מנחת שלמה" (א סי' יב). ה"חלקת יעקב" (א"ח סי' קיז), "האגרות משה" (א"ח ד' סי' עד, כט) וה"מנחת שלמה" (ג סי' מא) פסקו כדבר פשוט שאיסור זה הוא דווקא כשמחמם המתכת לחום גבוה מאוד, שמתאדמת וכי"ב, שאלמלא כן אין עליה כלל שם של גחלת, ואין כאן איסור מבעיר. אך עיין ב"משנה ברורה" (סי' רעז ס"ק כב וכן בס"י שיח ס"ק צא), שמשמע קצת שאף על דרגת חום נמוכה יותר חייבים משום מבעיר, אך אין להאריך בדבר, שכן דרגת החום הנוצרת במקרה שלפנינו רחוקה מכן.

ביטול המתכת – דומה שהדברים שנאמרו לעיל לגבי מבעיר שייכים גם לכאן, ויש כאן אף שיקול נוסף להקל בדבר, שכן הביטול לא נעשה באור ובתולדותיו, וייתכן שדומה לביטול בחמה עצמה, שמוותר אף לכתחילה (ועיין בהרחבה בעניין זה לקמן). אמנם "חזון איש" (שבת סי' נ סעי' ט) כתב בעניין ביטול שאינו מגיע לשיעור חיוב ביטול (שם דן בהקשר של חימום מתכת על ידי חשמל): "ונראה דכל שנעשה יד סולדת יש בו משום מבשל, אף על גב דלענין חיוב צריך שיתבשל כמאכל בן דרוסאי... ואפשר דאסור מן התורה כעין חצי שיעור". וכן כתב (שם סי' לו ס"ק יא) שאין להעמיד קדחה ריקה של מתכת על האש משום "דיש לחוש לביטול, כדאיתא ברמב"ם (שבת פרק ט הל' ו) דהמחמם את המתכת עד שנעשה גחלת הרי זה מבשל, ואף אם עדיין לא נעשה גחלת נראה דאסור". אך הפוסקים חלקו וטענו שהוא דבר מחודש ואינו מוכרח, עיין ב"מנחת שלמה" (א סי' יא הערה 2), וכן בשו"ת "שבט הלוי" (א סי' צא). הם נקטו שאדרבה, מסתבר שנחשב כעושה חצי מלאכה בשבת וכמבשל דבר לח

בישול, החשש הוא גדול יותר. לעומת זאת, ביום טוב ניתן להקל³ ולהתיר את השימוש אף אם התבשיל עדיין אינו מבושל.

מקום להקל לחם התבשיל, כשאין ודאות שיש שם מרכיבים שאינם מבושלים, שאז הוא ספק פסיק רישא – שרבים המתירים בדבר ומדמים זאת לדין דבר שאינו מתכוון, עיין ב"ביאור הלכה" (סי' שטז ד"ה ולכן), ואף אינו מחויב לברר את הדבר, כמשמע בדברי הט"ז (שם סי' שטז ס"ג) ו"ב"בן איש חי" (פרשת וארא שנה שנייה אות ו').

ד. איסורים אפשיים הכרוכים בהנחת התבשיל על טס המגנזיום החם:

נראה שאין כאן בעיה של גזרת חתי, שכן האופן היחיד לחתות במקרה זה הוא על ידי תוספת של מי מלח, והרי הדבר מותר, כפי שהוכחנו לעיל; ומלבד זאת מן הסתם גם לא תועיל תוספת מים, שכן המינרן שם הוא מדויק כדי ליצור ריאקציה אופטימלית.

כמו כן נראה שאין כאן בעיה של מיחוי כמבשל, שכן ודאי שאין דרך לבשל באופן זה אלא רק לחמם. עיין ב"אגרות משה" (א"ח ד סי' עד אות לד-לה).

לגבי הטמנה במקצת בדבר המוסיף הבל, דעת המחבר (ש"ע א"ח סי' רנ"ג ס"א, רנ"ז ס"ח) שהיא נחשבת להטמנה, שלא כרמ"א ודעימיה. אבל נראה שאף המחבר יודה להתיר בנדון דידן, שכן אינו דומה להטמנה ברמץ משני טעמים: א. שכן לאחר זמן קצר חוזר ומתקרר, ודומה למה שכתב התוספות (שבת מח ע"א ד"ה דויתים). והוא הלאה ב"משנה ברורה" (סי' רנ"ז ס"ק מג) שמותר להניח קדרה המכוסה בבגדים על גבי הכירה כשאין בה גחלים, ולא דמי לרמץ, כיוון שהכירה מתקררת והולכת ואינה מחזיקה חומה. ואף שאפשר לחלק, שכן בנדון דידן מוסיף הבל מצד עצמו, ודומה לרמץ יותר מכירה שאינה יוצרת חום כלל ורק הולכת ומתקררת. מכל מקום סוף סוף אינו דומה לרמץ, שכן מתקרר במהירות ומשום כך אי אפשר להטמין בו כמו ברמץ. ואף שדעת הט"ז (שם סי' רנ"ח ס"ק א) שאם כוונתו להטמין לזמן מועט (שאל לא יספיק להתקרר) נחשב גם ככהאי גוונא הטמנה בדבר המוסיף הבל, ואם כן הוא הדין בנדון דידן, ועיין ב"שער הציון" (שם ס"ק ב) שהביא את החולקים בדבר והסכים עמם. ב. אין דרך להטמין בטסי מתכת וכי"ב, ולא דמי לרמץ או לגפת של זיתים, שניתן בנקל להטמין ולעטוף בהם את הקדרה. חילוק זה הובא גם בתוספות וב"משנה ברורה" ה"ל, עיין שם. ועוד יש לומר שיש חלק בין חום גחלים, שאז גם אם הקדרה נוגעת רק בצד אחד בגחלים הדבר מספיק כדי לשמור על חומה, לבין החום של טס המגנזיום, שהוא חום מועט. סמך לחילוק זה ניתן למצוא ב"חזון איש" (סי' לו ס"ט), ונראה שהרשב"א (שבת מז ע"ב) חולק.

ה. הכנסת התבשיל בחזרה לקופסה:

לכאורה גם הרמ"א ודעימיה היו צריכים להודות שיש לאסור בכהאי גוונא מדין הטמנה בדבר המוסיף הבל, שכן זוהי הטמנה גמורה בתוספת מקור חום (עיין בש"ע א"ח סי' רנ"ז ס"ח), אך כאמור לעיל אין להחשיב את הדבר כמוסיף הבל. אך עדיין עלינו לדון אם הדבר אסור מצד הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל, ואף שהתבשיל עדיין צונן, ולא נאסרה הטמנה של צונן (שבת נא ע"א), מכל מקום כשמוליד בו חום אסור, עיין בש"ע (א"ח סי' רנ"ח) וב"משנה ברורה" (שם ס"ק ב). וגם בזה נראה שיש מקום להקל, כיוון שהתבשיל אינו נוגע בכל צדדיו בקופסה, כיוון שהוא עומד על מגש קלקר הרחב מעט יותר מרחב הכלי שהתבשיל מונח בו, וכמבואר בש"ע (א"ח סי' רנ"ז ס"ח) שהטמנה שאינה נוגעת בדפנות אינה הטמנה. ויש להעיר מדברי הט"ז (שם סי' רנ"ז ס"ק ו) שכתב (לגבי הטמנה בתנור) שראוי להתמיר אף באופן שרק חלק מהקדרה נוגעת בדבר המטמין, אך עיין ב"ביאור הלכה" (שם ד"ה שרי) שאין חוששים לט"ז. עוד יש להעיר שאפשר שהפסק קטן כל-כך של אוויר בין הקופסה לתבשיל אינו משמעותי ונחשב כנגיעה ממש, וכפי שכתב הגר"ז אויערבך (בתשובה בכתב יד, הובא ב"שולחן שלמה" סי' רנ"ז ערה יג) בקשר לסיר בישול איטי (קרא"ק פאט), עיין שם. ואפשר שאף אם לא נקבל את דבריו, טעם שסוף סוף אינו דומה לרמץ, שדרך להדיקו ממש לקדרה, והרי זהו מקור ההיתר להטמנה שאינה נוגעת בדפנות (עיין בטור א"ח סי' רנ"ז), מכל מקום לגבי הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל אין האיסור כלל מחשש שמא יטמין ברמץ, ואף שגם בהטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל מוסכם שאם אינו נוגע בדפנות אינו הטמנה, נראה שהוא מטעם שאין דרך הטמנה בכך, ואם כן כאשר דרך להטמין כן (כגון שהוא קרוב מאוד לתבשיל) אפשר שנחשב להטמנה. וצ"ע בכל זה. עוד יש לצרף את העובדה שכבר היה בתוך הקופסה מבעוד יום, ואם כן יש מקום לומר שאינה כתחילת הטמנה בשבת, ושרי בהטמנה שאינה מוסיפה הבל, כמבואר בסוגיה (שבת נא ע"א). מאידך גיסא, ייתכן מאוד שאין להתחשב בכיסוי התבשיל שהיה מבעוד יום, כיוון שלא נעשה ככוונת הטמנה, וכן הייתה זו הטמנת צונן, שאינה נחשבת להטמנה.

ו. לגבי פתיחת הקופסה (הסגורה דבק), לכאורה היה מקום ללמוד להתיר את הדבר מדין חתולות של תמרים (שבת קמו ע"א) שהובא להלכה בש"ע (א"ח סי' שיד ס"ח). משמעות דין זה היא שכל דבר שאינו כלי מצד עצמו, אלא כל מהותו הוא עטיפה ושמייה על מה שמונח בתוכו, אין שייכת בו חשיבות של בנין וסתירה או קריעה, "שכל זה כמו ששובר אגוזים או שקדים כדי ליטול האוכל שבהם" (שם). אך נראה שאינו דומה למקרה שלפנינו, שכן האריזה החיצונית אינה משמשת רק כעטיפה אלא מיועדת גם לאחר מכן להיות תא שמחזירים אליו את האוכל לצורך חימומו, ואם כן חשיבות כלי עליו ואינו כחותלות בעלמא. אמנם היתר זה מועיל מכל מקום לפתיחת האריזות הפנימיות שעוטפות את התבשיל, הכלים וכי"ב; אך עדיין נראה שניתן להקל בדבר גם באריזה החיצונית, שכן שני איסורים אפשיים עומדים לפנינו: א. יצירת כלי לאחסון, "מתקן מנא", וכמבואר במשנה (שבת קמו ע"א): "שובר אדם את החבית... ובלבד שלא יתכוון לעשות כלי". ב. קורע (הפרדת ההדבקה) לגבי האיסור הראשון, נראה שאינו שייך לנדון דידן, שכן הכלי כבר היה קיים קודם לכן, ורק הודבק פתחו. ודומה הדבר לכיסוי של חבית המדובק בטיט לחבית, שמתור לפתחו ואינו נחשב כיצירת כלי מחדש, כמבואר בגמרא (מכות ג ע"ב) וברש"י (שם ד"ה זה).

ונראה שגם איסור קורע אין כאן, כיוון שהדבקה זו לא נעשתה לקיימא, ודמי למה שנפסק בש"ע (א"ח סי' שיד ס"ח), "שמותר להתיר דף שמימינן אותו לפני התנור ושוורקין אותו בטיט, שאינו עשוי לקיום". ועל פי זה פסק הרמ"א אברהם" (שם סי' שמ ס"ק יח) שמותר להפריד דפים שנדבקו זה לזה, והובאו דבריו גם ב"משנה ברורה" (שם סי' שמ ס"ק מה). ושם הוסיף טעם שנדבק ממילא ללא כוונת האדם, אך משמע שגם ללא הטעם השני יש בכוח הטעם הראשון כדי להתיר. ישנם פוסקים שרצו לדון הדבקה שאינה של קיימא כדן תפירה שאינה של קיימא, שכן הדבקה היא תולדת תופר, שמשמע ברמ"א (שם סי' שיש ס"ג) שיש להתמיר בה לכתחילה, לפחות בפני עם הארץ – כשיטת הראשונים הסוברים שבתפירה אין חילוק אם נעשה לקיימא או שלא לקיימא, וכן משמע בש"ע (שם ס"ג ז). ואולי אפשר לחלק שדווקא בתפירה עצמה לא חילוק בין קיימא לשאינה של קיימא, כיוון שתפירה הופכת את החלקים להיות כאחד ממש, וכשמתייר התפירה הרי זה כקורע בגד שמעולם לא היה קרוע, בניגוד להדבקה שאינה נחשב חיבור כל-כך; ועיין מה שהוזכר לעיל לגבי כיסוי של חבית המדובק לחבית בטיט. מכל מקום חילוק זה אינו מוכרח, ואפשר שראוי להתמיר לכתחילה לפתוח את הקופסה מבעוד יום. כאן יש להעיר שגם אם מדובר באופן שבהפרכת הדבקים בקרעית הקופסה מעט במקום ההדבקה, עדיין ניתן לומר שנחשב כמפריד הדבקה בלבד ואפשר שהדבקה שאינה לקיימא, עיין ב"ביצץ אליעזר" (טו ס"ז ז).

³ כל צדדי היתר שהוזכרו לעיל תקפים גם ביום טוב. לעומת זאת, חלק גדול מצדדי האיסור שהוזכרו אינם קיימים ביום טוב, כיוון שהפעולות שנעשות הן לצורך אוכל נפש או לצורך מכשירי אוכל נפש, ואי אפשר לעשותן מאתמול כמובן – עיין בש"ע (א"ח סי' תצה וס"י תקט).

